

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

Az erdélyi magyarok migrációja a 19. század végétől napjainkig

Horváth István: Globalizáció és nemzetépítési törekvések szorításában. Az erdélyi magyar tömeges elvándorlás évszázada = Korunk, 2018., 4. sz. 3–15 p.

Az elmúlt évszázad migrációs periódusai Romániában a szerző szerint:

1. 1880-tól az első világháborúig tartó felemás térségi modernizáció következtében kialakult átfogó és összetett migrációs folyamat.
2. A két világháború időszeke, amelyben a jelentős államhatár-változások és a térség nemzeti homogenizálási törekvései miatti – több, kisebbségi sorsba került nemzeti közösséget érintő – kényszermigráció.
3. A létező szocializmus korszakában zajló politikai migráció és etnikai kiválási folyamatok – elsősorban a zsidók és a németek vonatkozásában.
4. Posztkommunista periódus: a kelet-közép-európai térség globális gazdasági rendszerhez való visszacsatolását követő migrációs áramlások.

A demográfiai és gazdasági modernizáció tekintetében a 19. század utolsó évtizedeiben felemás állapotok uralkodtak Erdélyben. Míg Nyugat-Európában folyamatosan csökken a születések száma és nő az átlagéletkor 1910-ig, Erdély kétharmad részében nem kezdődik meg a termékenység csökkenése. Ez a térség nemcsak a Lajtán túli országokhoz képest számít perifériának, hanem Magyarországhoz képest is, tehát a népességnövekedés üteme jelentős mértékben meghaladja a gazdasági fejlődés dinamikáját. Ez a helyzet – Erdély vonatkozásában – különösen a Székelyföldre jellemző. A szerző szavával: „agrárnépfelesleg” keletkezett.

Az 1870 és 1913 közötti időszak az első átfogó globalizáció jegyében telik el: világszerte nő a munka hatékonysága és a termelés technológiai szintje, a helyi gazdaságok integrálódnak a globális gazdasági struktúrákba. Erdély periférikus helyzetéből adódóan lényegében kimarad ebből az integrációs folyamatból, ezért ez az állapot (nemcsak Erdélyé, de az egész kelet-közép-európai térségé is – a szerző szerint) megmarad. Az erdélyi „népfelesleg” elsősorban két irányba mozdul el: Amerikába és ebben az időben Romániába. A megnőtt munkaerő-igényű Amerikába a Monarchia területéről 1890-ben 593 ezer, 1910-ben már több mint 2 millió ember vándorolt ki. Másfelől a 19. század utolsó évtizedeiben (mégiscsak – a referáló megjegyzése) beinduló gazdaságfejlődés jelentős számú bevándorlót vonzott az „Ókirályságba”. Románia mezőgazdasági termelése a 19. század utolsó évtizedeiben 3,7-szeresére nőtt, és ez elsősorban az erdélyi, főképp a székely vármegyék „népességyeressége” volt. Ez 1860 és 1914 között kb. 400 ezer embert jelentett. Varga E. Árpád becslése szerint 1869 és 1919 közötti erdélyi migrációs veszteség 310–320 ezer lélek lehetett. Az egyes etnikumok különböző súllyal részesedtek az erdélyi kivándorlásból: a magyarok számarányukhoz képest valamivel kisebb mértékben, a németek nagyobb arányban. A magyarság szempontjából a népességveszteség 100 ezer lélek lehetett.

Német felfogás szerint a nemzet történelmi-kulturális formáció, szemben a francia politikai nemzet kategóriával. Az első világháború nyomán meghúzott új államhatárok – a wilsoni elvek dacára – majdnem ugyanolyan heterogén népességet fogtak közre, mint a korábbi birodalmak, mindenekelőtt a Monarchia. A népesség etnikai sokszínűsége nem csökkent számottevően az új államalakulatok kialakításával, viszont ezek az államok úgy tettek, mintha az országhoz tartozó népesség etnikailag homogén lenne. A nemzeti homogenizációs törekvések következtében az első világháború után mintegy 5,7 millió személy mozdult el – mint autochton lakos – a szülőföldjéről (népességcsere, kitelepítés, kényszeres elvándorlás, ezek során például 1818 és 1923 között 197 ezer magyar ember hagyta el Erdélyt).

A II. világháború nyomán újjáéledt a népességmozgás kényszeres változata: az 1949. évi magyar népszámlálás a népességből 102 721 olyan személyt regisztrált, akik 1938 előtt Románia területén éltek. Ők

képviselték a határmódosítás miatt bekövetkezett migrációs népességvesztés minimális szintjét. További veszteségnek számít a szovjet megszállás során deportált magyarok tömege: az összes erdélyi magyar vagy magyar kötődésű elhurcoltak száma 50 ezerre tehető. A veszteséglistát gyarapítja a 150–160 ezer erdélyi zsidóságból a minimum 131 ezer elhurcolt ember, akiket 1944 során haláltáborba küldtek. A kényszer munka, deportálás és külföldre menekülés következtében az észak-erdélyi zsidóság lélekszáma 1947-re 44,7 ezerre csökkent. Ezek azok, akik magyarul beszéltek, és kulturálisan is magyarnak tekinthetők. (Többségükben maguk is így gondolták.)

Az erdélyi szászok és népi németek (svábok) száma is jelentősen apadt. Azoktól a németektől, akiket a német hadseregbe soroztak be (kb. 73 ezer fő), 1944. augusztus 23. után (ekkor fordult szembe Románia az eddigi szövetséges Németországgal) megvonták a román állampolgárságot, így nem térhettek vissza Romániába. A háború végére legalább 140 ezer kitelepített vagy elüldözött némettel számolhatunk. Ezen kívül a szovjet katonai parancsnokság egyoldalú döntése nyomán 63,3 ezer németet hurcoltak el a Szovjetunióba. Összesítve a második világháború végéig legalább 310 ezer magyar nemzetiségű ember hagyta el végleg Erdélyt, viszont a magyar nyelvet használók száma, azaz a migrációs veszteség, ennél jóval nagyobb, mert az elhurcolt zsidók többsége a mindennapi kapcsolatok során domináns nyelvként a magyart használta, ugyanígy a népi németek körében is a magyar volt a domináns nyelv.

1950 és 1992 között becslések szerint a szovjet csatlós országokból kb. 14,6 millió személy mozdult el keletről nyugatra. Ezek 75%-a a származási országok kisebbségeihez tartozott. Romániából 1975 és 1993 között kb. 360 ezer személy távozott, viszont 1950 és 1993 között, az NSZK és Románia közötti megállapodás nyomán, Romániából 430 ezer német települt át Németországba.

Figyelemre méltó fejlemény, hogy 1985 és 1989 között jelentősen megnőtt a politikai menedéjogért folyamodó román állampolgárok száma, különösen a kisebbségi magyaroké, akiknek részesedése a kivándorlók tömegéből közel 20%-ra emelkedett. Ugyanebben az időszakban a Magyarországra települők száma 75 ezerre tehető. A nyolcvanas évek

második felében megszűntek ugyan a kényszerű kitelepítések, viszont az erdélyi magyaroknak sajátos etnikai fenyegetettséggel kellett szembenézniük. Ilyen sajnálatos fejleménynek tekinthető a minden román állampolgárt sújtó romló életszínvonal és az erősödő politikai elnyomás mellett a magyarok anyanyelvű oktatásának fokozatos beszűkítése, a művelődési intézmények elsorvasztása, a magyar anyanyelvűek kiszorítása a hatalomból, a fiatalok mobilitási lehetőségeinek beszűkítése, amit tetézett az egyre nyíltabb, durva magyarellenes retorika. Mindennek következtében az erdélyi magyarok körében menekülési hangulat lett úrrá. Az illegális elvándorlók növekvő száma a magyar államot arra készítette, hogy menekülteket befogadó állammá váljon.

A létező szocializmust építő országok mindegyike súlyos krízist élt át a rendszerváltás nyomán: a politikai összeomlást követően gyorsan bekövetkezett gazdasági összeomlásuk is: Romániában például 1993-ban az ipari termelés volumene az 1989-es érték 47%-át tette ki. Később Románia gazdaságának csatlakozásával a globális folyamatokhoz (EU-tagság) a globalizáció központi régióinak munkaerővonzása újabb migrációs hullámot indított el; viszont 1990 és 1994 között továbbra is politikai menedéjogért folyamodott 350 ezer román állampolgár, amit a nyugati országok elutasítottak, mivel Romániát biztonságos országnak nyilvánították, és megszigorították a vízumrendeletet. 1992 és 2002 között több mint 45 ezer román állampolgár kapott letelepedési engedélyt. Becslések szerint ebben az időben a romániai magyar migrációs veszteség 110 ezer fő lehetett.

A 2002 és 2007 közötti időszak jelentős változást hozott Románia helyzetében. Eltörölték a vízumkényszeret, a román állampolgárok szabadon utazhattak az EU országába, 2007-től kezdve pedig munkát is szabadon vállalhattak. A munkaerő szabad mozgásának biztosítása nyomán az ezredfordulón jelentősen megnőtt a migránsok száma: 2002-ig Olaszországban 168,7 ezer, Spanyolországban (2002–2005) 127,5 ezer román állampolgár kapott törvényes tartózkodási engedélyt. Becslések szerint 2010-re a külföldön huzamosabb ideig tartózkodó román állampolgárok száma elérte a 2,67 millió főt. Új fejlemény az ún. alkalmi migránsok státusának kialakulása, akik a külföldi munkavállalás mellett folytatják otthoni munkájukat, továbbá a célszörzörök közül Olasz- és

Spanyolország veszített vonzerejéből, helyükbe Németország és Anglia lépett. Az EU-s csatlakozást követően Magyarország mint célszámított jelentőségéből – ez alól a kibocsátók közül a székely megyék számítanak kivételnek. Mindösszesen a romániai származású külföldön tartózkodó személyek száma meghaladja a 3,4 millió főt, a migrációs veszteségként elkönnyvelhető magyarok számát – 2002 és 2011 között – 111 ezerre lehet becsülni.

Cholnoky Győző

Városi eskük a kora újkori Bártfán mint kulturális és szociális történelmi forrás

Benka, Peter: Mestské prísahy v Bardejove v ranom novoveku ako prameň kultúrnych a sociálnych dejín. = Historický časopis. 66. r. 2018. 1. no. 27–54. p.

A tanulmány tárgyát Bártfa város eskütételi dokumentumai képezik, amelyeket a szerző három különböző szempontból vizsgál meg. A kutatás a 17. század végétől a 18. század első feléig tartó időszakban keletkezett eskütételi szövegek gyűjteményére terjedt ki. Gazdasági szempontból azért érdekes ez az időszak, mert az addig viszonylag önálló és független királyi városok függővé váltak az uralkodói udvartól annak centralizációs törekvései következtében. Vallásfelekezeti szempontból is változások következtek be: az addig csaknem kizárólag protestánsok (evangélikusok) alkotta közösségek kezdtek római katolikus jelleget ölteni. A nyelvhasználati perspektíva jól tükrözi a német, a latin és a szlovák nyelv használatában bekövetkezett változásokat is.

Az európai történelemben az eskütétel olyan esemény, amelyben a szakrális áthatja a profán szférát. Az eskü olyan kötelező, szigorúan formális rituális cselekmény, amely valamilyen tény, esemény megerősítését szolgálja. A keresztény kultúrában az eskütétel során az Istenre, a szentekre és egyéb transzcendentális tárgyakra hivatkoztak. Az eskütétel szóban, írásban rögzített szöveg alapján tették le. Az eskütétel megkövetelte mind az esküt tévő alany, mind a tanúk fizikai jelenlétét. Az eskü megszegése automatikusan büntetést vont maga után.

A vizsgált időszakban a reformáció következtében előtérbe került a vernakuláris (ún. kontaktus) nyelvek használata, és ekkor kezdődött el a modern állam formálódása is. Az eszközövek a politikai és a vallási hovatartozás specifikus kifejezőeszközeivé is váltak.

A 17. század második felétől kezdődően az addig önálló és privilegiúmaikra büszke szabad királyi városokban külső politikai befolyásra politikai és vallási változások következtek be. A 17-18. század fordulóján a felvidéki városok etnikai arculata is átalakult: a hagyományos német politikai elit meggyengült, a szlovák elem pedig erősödött. A hivatalos latin és német nyelv mellett a szlovák is egyre inkább elfogadottá vált.

Bártfa város legfontosabb önkormányzati szerve a 12 tagú városi tanács (Senatus) volt, élén a bíróval (Iudex), az igazságügyi, a gazdasági és a pénzügyi jogkörök gyakorlójával. A város másik, 30-40 tagú szerve a Communitas volt, amely kisebb mensákra oszlott, élükön a Tribunus plebis / primarius állt. A bírót és a tanács tagjait évente, január hónap elején választották meg, ezt követte az eskütétel a városházán.

A Rákóczi- és a Thököly-féle felkelés után az államhatalom erőteljesen beavatkozott a város politikai életébe: a Szepesi Kamara képviselői felügyelték a bíró és a városi hivatalnokok megválasztását, előnyben részesítve a katolikus jelölteket. A reformációellenes szándékot jól tükrözik a korabeli dokumentumok is: a protestánsok számára elfogadhatatlan megfogalmazás (pl. Szűz Mária és a szentek mint az eskü tanúi). Az eskütételi formulák hitvallása alapján következtetni lehetett az esküt tevő személy vallási meggyőződésére. III. Károly uralkodása idején azonban bizonyos esetekben az eskütétel előtt állók lehetőséget kaptak arra, hogy az eskü szövegéből kihagyják Szűz Máriát és a szenteket. Erről tanúskodnak a bártfai helytartótanács feljegyzései is, miszerint a nem katolikus vallású képviselők az eskütétel során nem mondták ki a vallási meggyőződésükkel szöges ellentétben álló formulákat. Kezdetben a Magisztrátus választási ülését az udvar képviselője személyesen felügyelte, később elegendővé vált, hogy a város képviselői informálják a megfelelő intézményt az esemény lezajlásáról. A városi hivatalnokból az udvar képviselője vált, a város érdeke pedig az lett, hogy elfogadja az udvari központból származó elveket. Az uniformizálás az eskütételi szövegek megfogalmazásában is megmutatkozott, ahol már csak az ural-